

Geostrategijski značaj Afrike i strano vojno prisustvo

Slavko Prijić

Fakultet političkih nauka, Zagreb

Sažetak

Autor razmatra aspekt geostrategijskog položaja Afrike i njegovu povezanost sa stranim vojnim prisustvom.

Tražio se odgovor: u kojoj mjeri strano vojno prisustvo na teritoriju i akvatoriju Afrike proizlazi iz njenog geostrategijskog položaja promatrano u širim međunarodnim odnosima.

Nakon kratkog osvrtu o mjestu Afrike u međunarodnim odnosima i razlozima za strano vojno prisustvo, u daljem radu se daje prikaz značaja geostrategijskog položaja kao odlučujućeg faktora za strano vojno prisustvo. Polazeći od činjenice da se u najvažnije geostrategijske faktore ubrajaju: međunarodne pomorske i zračne komunikacije; energetska i rudna bogatstva; teritoriji pojedinih zemalja koji mogu poslužiti za kontrolu šireg područja pa time imaju i posebno mjesto u vojnostrategijskim planovima velikih sila te političke opredijeljenosti nezavisnih i suvremenih država — autor zaključuje da spomenuti faktori tek u uzajamnom djelovanju izazivaju interes za prisustvo vojnih efekтива iz neafričkih zemalja (što je ilustrirano podacima u tekstu) čime se osigurava političko prisustvo i jača moć velikih sila u međunarodnim odnosima.

Suvremeni odnosi i akcije velikih sila pokazuju da svaka supersila nastoji dati najbolji odgovor na pitanje koje već godinama (otkad postoje dva suprotna bloka) poput opsesije zaokuplja pažnju vodećih struktura Zapada i Istoka: kako očuvati, učvrstiti i poboljšati vlastitu vodeću ulogu, mjesto i značaj u sve međuzavisnijim, kompleksnijim, ali i proturječnijim međunarodnim odnosima u kojima, s jedne strane, djeluje konkurentna super sila sličnih globalnih interesa i mogućnosti a, s druge strane, i drugi centri čiji su interesi vrlo često mimo utjecaja supersila, djelujući posredno ili neposredno na odnose među njima.

U nastojanju da učvrste, poboljšaju i povećaju svoju dominaciju, hegemoniju i autoritet, tj. da postanu (ili ostanu) vodeća sila svijeta, supersile, ali ne samo one, konstantno nastoje proširiti svoje sfere interesa i utjecaja.¹

1 »Pod sverom interesa (interesnom sverom) podrazumjevaju se one države, teritorije ili oblasti koje jedna sila smatra značajnim za realizovanje ciljeva svoje

Interesne i utjecajne sfere velikih sila uvjetno možemo podijeliti na tri zone: prvu, u koju ulaze države-članice njihova vojno-političkog saveza; drugu, u koju ulaze države koje nisu članice vojnopolitičkog saveza, ali su zbog svojih političkih, ideoloških, kulturnih, geografskih, geopolitičkih, vojnih, historijskih i drugih razloga više ili manje naklonjene jednoj od supersila; treću, u koju možemo uvrstiti države koje se nalaze na području nerazgraničenih interesa velikih sila.

Afriku, s obzirom na navedenu klasifikaciju interesnih i utjecajnih sfera, možemo smjestiti u treću zonu, odnosno u zonu u kojoj ne postoje strogo razgraničene sfere utjecaja supersila, te je moguće širenje svoga i suzbijanje prisustva protivnika. Drugim riječima, Afrika je područje koje je zbog brojnih razloga (historijskih, geopolitičkih, geografskih, ekonomskih, vojnih i dr.) u posljednjih desetak godina postalo prostorom stalne konfrontacije supersila.

U ovom radu razmotrit ću samo jedan aspekt afričke »privlačnosti« za velike sile, tj. dovesti u vezu njezin geostrategijski položaj sa stranim vojnim prisustvom na njezinu tlu i u vodama koje je oplakuju. Pitanje na koje se pokušava odgovoriti glasi: da li razloge stranoga vojnog prisustva na teritoriju i u vodama Afrike možemo tražiti i u njezinu geostrategijskom položaju, promatranu u širim međunarodnim odnosima? Pri tome, nipošto nije moguće ponuditi potpuni prikaz geostrategijskog značaja Afrike kao razloga prisustva stranih vojnih snaga na teritoriju nezavisnih i suverenih država. U protivnom, ovaj prikaz bio bi pretvoren u katalog podataka i činjenica.

Mjesto Afrike u međunarodnim odnosima

Politika prema Africi kao svjetskom regionu i rezervoaru iz koga pokret nesvrstavanja crpi najveći dio svoga članstva, dobila je značajno mjesto u vanjskoj politici velikih sila osobito nakon završetka vijetnamskoga oslobodilačkog rata.

Gotovo sve afričke zemlje stekle su nezavisnost antikolonijalnom revolucijom. Većina ih se oslobodila od kolonijalnih odnosa tek poslije drugog svjetskog rata. Samo su Egipat, Etiopija, Južnoafrička Republika i Liberija neposredno poslije rata bile nezavisne. One su obuhvaćale 11% teritorije i 23% stanovništva kontinenta. Od 1945. do 1983. godine nezavisnost je steklo 47 zemalja (v. tabelu 1).

To znači da su na afričkom kontinentu ostala još samo tri značajnija kolonijalna posjeda.

Za većinu novostvorenih nezavisnih država na tome području bila je karakteristična, a i danas je, orijentacija ka nesvrstanošću. Nesvrstanošću kao doktrina, politika i pokret postala je nosilac borbe za mir i dosljedno ostvarivanje načela miroljubive aktivne koegzistencije, za novi međunarodni ekonom-

spoljne politike i strategije i u kojima nastoji da ostvari svoje političke, ekonomske, vojne, kulturne interese. Terminom svera uticaja (uticajna svera) označavaju se države i oblasti u kojima supersile ili neka druga sila, u većoj ili manjoj mjeri, obezbjeđuje svoj uži interes, ostvarujući političko, ekonomsko, kulturno, vojno ili drugo efikasno delovanje na njihov unutrašnji društveno-politički i ekonomski razvoj i na glavna spoljno-politička i vojno-strategijska opredeljenja. Teško je često je teško odrediti granicu do koje je jedno područje samo interesna svera, a preko koje postaje svera uticaja određene velike sile« (M. Ate-ljević — A. Petković, *Komitet za opštenarodnu obranu i društvenu samozastitu*, NIO Poslovna politika, Beograd 1985, str. 51).

Tabela 1.

ZEMLJE KOJE SU STEKLE NEZAVISNOST OD 1945. DO 1983.²

Zemlja	Broj stanovnika	Površina u km ²	Godina dobivanja nezavisnosti	Članica OUN
1. Alžir	19 590 00	2 381 741	1962.	da
2. Bocvana	849 000	600 372	1966.	da
3. Burundi	4 348 000	27 924	1962.	da
4. Benin	3 640 000	112 622	1960.	da
5. Centralnoafrička Republika	2 349 000	622 984	1960.	da
6. Čad	4 547 000	1 284 000	1960.	da
7. Zair	26 377 000	2 345 409	1960.	da
8. Ekvatorijalna Gvineja	372 000	28 051	1968.	da
9. Gabon	555 000	267 667	1960.	da
10. Gambija	618 000	11 295	1965.	da
11. Gana	12 063 000	238 537	1957.	da
12. Gvineja	5 147 000	245 857	1958.	da
13. Gornja Volta	7 094 000	274 000	1960.	da
14. Kamerun	8 650 000	582 646	1963.	da
15. Kenija	17 148 000	582 646	1963.	da
16. Lesoto	1 374 000	30 355	1966.	da
17. Libija	3 096 000	1 759 540	1951.	da
18. Madagaskar	8 955 000	587 041	1960.	da
19. Malavi	6 123 000	118 484	1960.	da
20. Mali	7 159 000	1 240 000	1960.	da
21. Mauritanija	1 681 000	1 030 700	1960.	da
22. Mauricijus	1 681 000	1 030 700	1968.	da
23. Maroko	20 646 000	446 550	1956.	da
24. NR Kongo	1 578 000	342 000	1960.	da
25. Niger	5 479 000	1 267 000	1960.	da
26. Nigerija	79 680 000	923 768	1960.	da
27. Obala Slonovače	5 152 000	322 462	1966.	da
28. Ruanda	5 109 000	26 338	1962.	da
29. Senegal	5 911 000	196 192	1960.	da
30. Sjeverna Leone	3 571 000	71 740	1961.	da
31. Somalija	4 895 000	637 657	1960.	da
32. Sudan	18 901 000	2 505 813	1956.	da
33. Svaziland	565 970	17 363	1968.	da
34. Togo	2 705 000	56 000	1960.	da
35. Tunis	6 513 000	163 610	1956.	da
36. Uganda	13 620 000	236 036	1962.	da
37. Ujedinjena Republika Tanzanija	18 510 000	945 087	1961.	da
38. Zambija	5 961 000	752 614	1964.	da
38. Burkina Faso	810 000	36 125	1973.	da
40. Angola	7 262 000	1 246 700	1975.	da
41. Mozambik	10 757 000	783 030	1975.	da
42. Komorska ostrva	399 000	1 860	1976.	da
43. Sejšelska ostrva	66 000	376	1976.	da
44. Zelenortska ostrva	300 000	4 033	1975.	da
45. San Tome i Prinsipe				
46. Džibuti	323 000	22 000	1977.	da
47. Zimbabve	7 600 000	390 580	1980.	da

² Izvor: M. Čušić, *Antikolonijalna revolucija, nesvrstanost i bezbednost*, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1984.

Tabela 2.

KOLONIJALNI POSJEDI U AFRICI³

Naziv teritorija	Površina u km ²	Broj stanovnika	Pod upravom
1. Sveta Jelena	419	6 000	Velika Britanija
2. Namibija	824 292	852 000	JAR
3. Reinion	2 510	492 000	Francuska

ski poredak i društveni progres, za popuštanje zategnutosti i razvoj suradnje među državama i narodima. Nesvrstane zemlje, a njih je najviše s afričkog kontinenta, izrasle su u utjecajan politički subjekt međunarodnih odnosa i posebno snažan subjekt demokratskih promjena u Ujedinjenim narodima. Pokret nesvrstavanja je postao stalni, svakodnevni, nezaobilazni, autonomni, uz manje iznimke, homogeni politički subjekt s izraženim ekonomskim interesom u međunarodnim odnosima.

Nesvrstanost je uvjetovala pretvaranje golemog broja afričkih zemalja i naroda iz objekta u subjekt historije. To je krupan korak u prevladavanju odnosâ vladanja i potčinjavanja, odnosno značajan napredak u ostvarivanju novih socijalističkih društvenih odnosa. Mnoge afričke zemlje postigle su značajan napredak u ostvarivanju ciljeva iz svojih programa socijalističkog preobražaja. U ustavima i programima rukovodećih snaga u Arapskoj Republici Egiptu, Alžiru, Maliju, Tanzaniji, NR Kongu, Angoli, Etiopiji, Mozambiku, Gvineji i mnogim drugim zemljama ističe se da je njihov osnovni cilj izgradnja socijalističkog društva.

Kraj sedamdesetih i početak osamdesetih godina obilježeni su opadanjem detanta i porastom zategnutosti između Zapada i Istoka. To je dovelo do pojačanja interesa obiju strana prema pokretu nesvrstavanja, te do prenošenja konfrontacije na područja nesvrstanog svijeta i u sam pokret. »Spoljnopolitičko angažovanje i strategija Karterove administracije . . . bili su usmereni na oživljavanje prestiža i afirmativne slike o SAD među nesvrstanim zemljama (posebno u Africi), na suzbijanje uticaja radikalne, 'antiimperijalističke', prosovjetske struje predvođene Kubom, njenog koncepta 'prirodnog savezništva', svrstanosti pokreta nesvrstavanja sa SSSR-om, i na podršku tzv. umerenoj struji, u sklopu političke borbe koju je ona u Havani vodila za nezavisni karakter pokreta i odbacivanje koncepta 'prirodnog savezništva' pokreta sa sovjetskim blokom, i 'prirodnog neprijateljstva' sa drugim blokom.«⁴

To znači da se konfrontacija između blokova sve više prenosi na pojedina područja Afrike, pa i u Afriku u cjelini, budući da zemlje »crnog« kontinenta čine većinu nesvrstanog pokreta.

Razlozi stranog vojnog prisustva

Smještena između dva oceana i jednog mora, Afrika je dugo bila na periferiji svjetskih zbivanja. Određene civilizacijske promjene i, naročito, promjene u tehnologiji suvremenog naoružanja, koje nisu ostale bez konzekven-

3 Isto.

4 D. Nikolić, *SAD strategija dominacije*, Radnička štampa, Beograd 1985, str. 115—116.

cija u globalnoj strategiji velikih sila, u velikoj su mjeri povećale značaj Afrike. Nećemo pretjerati ako kažemo da je Afrika postala za velike sile strateški region od prvorazredne važnosti.

Ako definiramo geostrategijski region kao »izraz međuodnosa jednog velikog dijela svijeta u odnosu na lokaciju, kretanje, orijentaciju u trgovini, kulturne ili ideološke veze« ili da »geostrategijski region mora biti dovoljno veliki da bi posjedovao izvjesne karakteristike od globalnog značaja« (profesor Sol Koen), onda Afrika kao kontinent zaista čini jedan geostrategijski region u globalnoj politici, a i unutrašnji i *vanjski činioci*, pogotovu supersile, sve više utvrđuju svoju politiku na osnovi takva viđenja.

Kratkim uvidom u burnu prošlost afričkog kontinenta lako je uočiti da je kontroliranje njezinih obala i unutrašnjosti gotovo u pravilu povlačilo za sobom i držanje vojnih snaga na ključnim arterijama.

U odnosu na strano vojno prisustvo u vodama i na tlu Afrike možemo razlikovati dva razdoblja. Prvo, obuhvaća vrijeme od stvaranje prve kolonije do 60-tih godina ovog stoljeća; drugo od 60-tih godina do danas, kada je većina afričkih država stekla nezavisnost.

Putovanje Vaska da Game oko juga Afrike 1498. može se okarakterizirati kao začetak stvaranja prvih vojnih baza i stacioniranja stranih vojnih snaga na afričkom tlu. Naime, Portugalci su nakon otkrivanja puta oko Rta Dobre nade, radi osiguranja nesmetane plovidbe ka Indiji, uspostavljali baze duž afričke obale na ključnim mjestima koja su im omogućavala kontrolu plovidbe. Nakon pronalaska bogatih rudnih nalazišta u pojedinim afričkim državama, dolazi do njihove kolonizacije od strane razvijenih evropskih država. Kolonizatori, da bi sačuvali svoje interese tj. kolonije od kolonijalnih pretenzija drugih zemalja, stvaraju vojne baze i stacioniraju svoje vojne snage.

Slika stranog vojnog prisustva od 60-tih godina do danas uvjetovana je nizom procesa na tom području.

Prvo, Afrika je postala strateški region od prvorazredne važnosti, gdje SAD i SSSR nastoje uspostaviti svoje prisustvo i dominaciju uz otklanjanje sličnih ambicija druge strane. Pojačani značaj Afrike uvjetovao je kvalitativno i kvantitativno jačanje strane vojne prisutnosti na njezinu tlu. *Drugo*, veliki broj novooslobođenih zemalja, suočenih s nizom neriješenih pitanja koja su dovela do brojnih kriznih i ratnih žarišta, i same su, u cilju uspješnog rješavanja vlastitih kriza, postale nosiocima fenomena stranoga vojnog prisustva. *Treće*, ali ne manje značajno, jest pojava hegemonističkih interesa pojedinim afričkih zemalja što je dovelo do pojave njihova vojnog prisustva na teritoriju drugih nezavisnih država. *Četvrto*, bivši kolonizatori, a posebno Francuska, od kada je stupila na tlo Afrike, nikada nije imala snažnije vojne snage i aktivnosti nego danas. Napokon, *peto*, sve brži razvoj vojne tehnologije na različite načine utječe na današnju sliku stranoga vojnog prisustva na tlu i u vodama oko Afrike. Mogućnost prisustva vojnih efektiva iz neafričkih zemalja suvremena tehnologija pospješuje. To se, prije svega, odnosi na prisustvo flota supersila.

Da bismo otklonili nedoumicu o tome što se podrazumijeva pod stranim vojnim prisustvom, koristit ćemo se prikazom stokholmskog Instituta za mirovna istraživanja koji najdetaljnije određuje taj pojam. Pod stranim vojnim prisustvom podrazumijeva se:

(a) prisustvo strane vojne sile i upotreba instalacija, osigurana onim što se uobičajeno naziva »bazom«;

(b) strano prisustvo organiziranih jedinica vojnika, mornara i avijatičara na drugim teritorijama ili

(c) stvarni raspored i stalna aktivnost flote izvan njihovih teritorijalnih voda.⁵

Geostrategijska dimenzija stranoga vojnog prisustva

S vojnog aspekta u globalu, u najvažnije geostrategijske faktore ubrajaju se:

- međunarodne pomorske i zračne komunikacije;
- energetska i rudna bogatstva, značajna za opskrbu kako u miru, tako i u ratu;
- teritoriji pojedinih zemalja koji mogu poslužiti za kontrolu šireg područja pa tim imaju i posebno mjesto u vojnostrategijskim planovima velikih sila⁶ i
- politička opredijeljenost nezavisnih i suverenih država, što umnogome određuje i odnos velikih sila prema njima.

Cilj kontroliranja pomorskih komunikacija jest stanoviti nadzor nad morima i obalama koje ona oplakuju. Stanoviti, jer stvarni nadzor nije u svim razdobljima isti. Ona sila koja ga stekne može, s jedne strane, slati svoju vojsku i robu preko mora dokle god se protežu morska prostranstva između nje i njezinih saveznika ili dijelova svijeta u kojima se ratuje a, s druge strane, spriječiti svog protivnika da čini isto, ali sa suprotnim ciljem.⁷ Zbog toga je i shvatljiva težnja zemalja koje u vanjskoj politici polaze s pozicija imperijalizma i hegemonizma da ostvare kontrolu najvažnijih pomorskih komunikacija, jer je to pretpostavka realizacije zacrtanih ciljeva.

Dobri poznavaoци vojnostrategijskih pitanja tvrde da preko teritorija nekih afričkih zemalja prolaze bar tri važne međunarodne pomorske komunikacije geostrategijskog značaja:

- Gibraltarska vrata,
- Sueski kanal i
- Rt dobre nade.

Gibraltarska vrata, tjesnac između Pirinejskog poluotoka i Afrike na spoju Sredozemnog mora s Atlantikom, važna je pomorska komunikacija između Evrope i Amerike. Na evropskoj su strani Alhesiraski zaljev i ratna luka Gibraltar (V. Britanija), a na afričkoj marokansko kopno i ratna baza Seuta (Španjolska). Sredozemlje kao osobeno morsko prostranstvo izuzetno je važno, prije svega kad je riječ o ratu na tlu Evrope. Prvo, ono služi kao spona između Atlantika i Indijskog oceana i stoga je kao izmišljeno za blokadu naj-

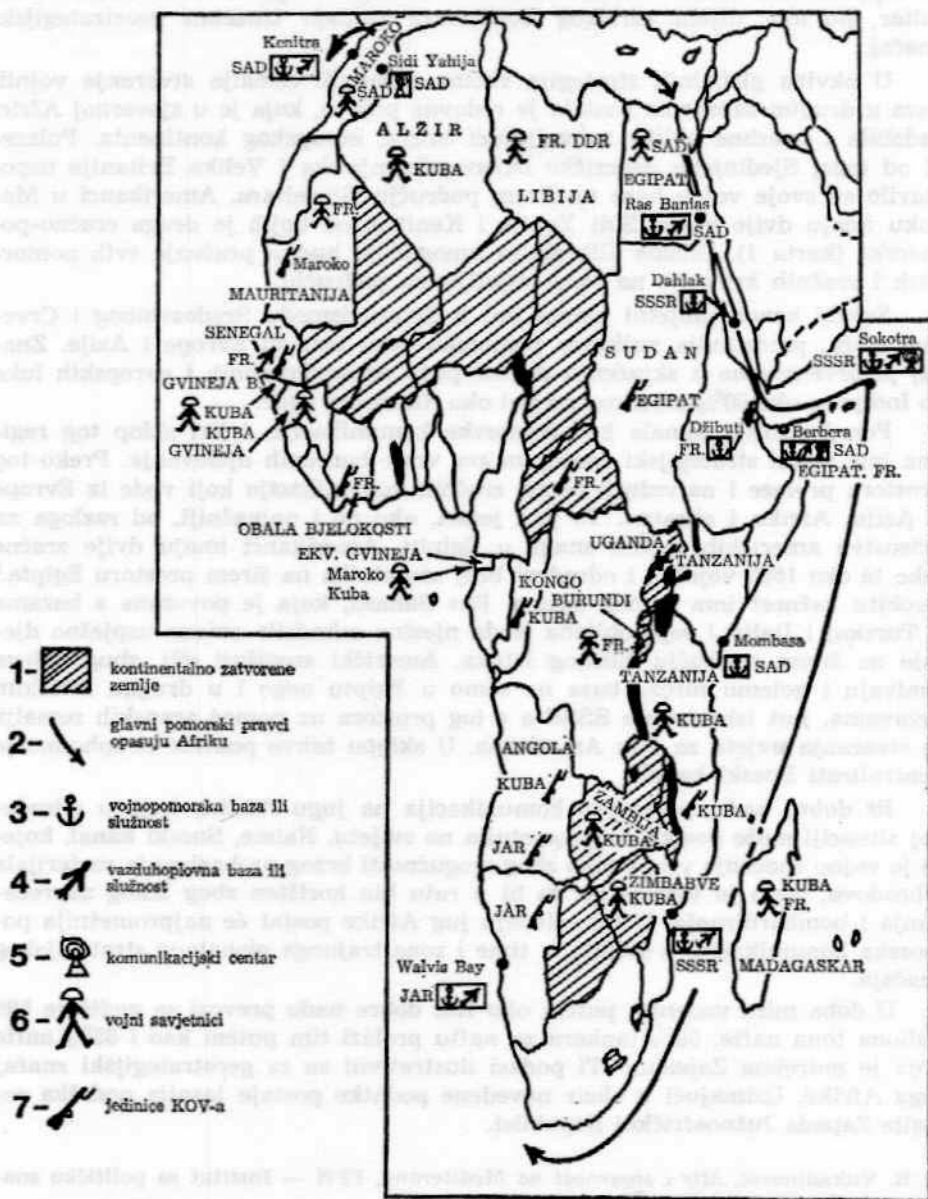
5 SIPRI Yearbook 1972, *World Armament and Disarmament*. Citirano prema P. Strpić, *Mediteranski odnosi sile*, FPN — Institut za političke znanosti, Zagreb 1984, str. 67.

6 Prema: dr M. Čušić, *Antikolonijalna revolucija, nesvrstanost i bezbednost*, str. 205.

7 Detaljnije o pomorskoj strategiji vidi: dr N. Božić, *Posleratna globalna strategija SAD*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd 1974, str. 83.

Karta 1

STRANA VOJNA PRISUTNOST U AFRICI

PETERSOVA PROJEKCIJA

KARTOGRAFIJA: Danilo Pečić

važnijih pomorskih putova u svijetu u slučaju općeg ili ograničenog rata, u prvom redu klasičnog. Gibraltarska vrata kao usko grlo Sredozemlja mogu se uspješno kontrolirati osloncem flotnih i drugih snaga na baze Seuta i Gibraltar, što tom dijelu afričkog kontinenta pridaje izuzetan geostrategijski značaj.

U okviru globalnih strategija većine zapadnih zemalja stvaranje vojnih baza u drugim zemljama postala je redovna pojava, koja je u sjevernoj Africi zadobila i posebne oblike zahvaljujući blizini evropskog kontinenta. Polazeći od toga, Sjedinjene Američke Države, Španjolska i Velika Britanija uspostavile su svoje vojne baze na širem području Gibraltara. Amerikanci u Maroku imaju dvije baze⁸, Sidi Yahija i Kenitru, od kojih je druga zračno-pomorska (karta 1). Blizina Gibraltara omogućuje budno praćenje svih pomorskih i zračnih kretanja na tome osjetljivom području.

Sueski kanal, umjetni plovidni put u Egiptu između Sredozemnog i Crvenog mora, predstavlja najkraću pomorsku vezu između Evrope i Azije. Značaj je prvenstveno u skraćenju dužine puta od sredozemnih i evropskih luka do Indije za oko 60% u odnosu na put oko Rta dobre nade.

Pored značaja kanala kao pomorske komunikacije, i širi sklop tog regiona ima veliki strategijski značaj za sve vrste borbenih djelovanja. Preko tog prostora prolaze i najvažniji centri zračnih komunikacija koji vode iz Evrope u Aziju, Afriku i obratno. To je i jedan, ako ne i najvažniji, od razloga za prisustvo američkih vojnih snaga u Egiptu. Amerikanci imaju dvije zračne luke te oko 1500 vojnika i određeni broj savjetnika na širem prostoru Egipta.⁹ Osobitu važnost ima zračna baza u Ras Banasu, koja je povezana s bazama u Turskoj i Italiji i osposobljena je da njezina eskadrila aviona uspješno djeluje na širem području Bliskog Istoka. Američki središnji cilj, zbog kojega osnivaju i golemu mrežu baza ne samo u Egiptu nego i u drugim afričkim državama, jest izbacivanje SSSR-a s tog prostora uz pomoć arapskih zemalja te stvaranja uvjeta za Pax Americana. U sklopu takve politike neophodno je kontrolirati Sueski kanal.

Rt dobre nade, pomorska komunikacija na jugu Afrike, koja u određenoj situaciji može postati najprometnija na svijetu. Naime, Sueski kanal, kojega je vojno značenje vrlo veliko zbog mogućnosti brzog prebacivanja materijala i brodova, malo je vjerojatno da bi u ratu bio korišten zbog lakog zaprečavanja i bombardiranja. U tom slučaju jug Afrike postat će najprometnija pomorska komunikacij u svijetu, a time i zona trajnoga globalnog strategijskog značaja.

U doba mira vodenim putem oko Rta dobre nade prevozi se godišnje 596 miliona tona nafte, 58% tankera za naftu prolazi tim putem kao i 65% nafte koja je potrebna Zapadu.¹⁰ Ti podaci ilustrativni su za geostrategijski značaj juga Afrike. Uzimajući u obzir navedene podatke postaje jasnija podrška zemalja Zapada Južnoafričkoj Republici.

8 R. Vukadinović, *Mir i sigurnost na Mediteranu*, FPN — Institut za političke znanosti, Zagreb 1984, str. 19.

9 Podaci o broju vojnika uzeti iz: *The Military Balance 1984-1985*, The International Institute for Strategic Studies, London, str. 11. Podaci o postojanju vojnih baza i savjetnika preuzeti iz: M. Kidron i D. Smith, *The War Atlas Armed conflict - Armed peace*, Simon/Schuster, New York 1983. (bez oznaka stranica).

10 *Međunarodna politika*, br. 602.

S obzirom na to da velike sile jasno izražavaju svoje globalne interese prema navedenim prostorima, da dolazi do preklapanja tih interesa odnosno do njihova izrazitog sukobljavanja može se zaključiti da sve to utječe na odluke velikih sila da svoje vojne efektive stacioniraju u tim regionima.

Drugi geostrategijski faktor interesa za Afriku proistječe iz njezina bogatstva strategijskim sirovinama od golema značaja za razvoj vojne industrije i vojnih struktura te jeftine radne snage koja brže oploduje kapital. Zapad mnogo zavisi od stranih izvora energije i sirovina, a njihove se znatne količine nalaze na afričkom tlu. Kao primjer može poslužiti mišljenje Gabriela Kolke koji, govoreći o američkoj privredi, ističe da ona dobrim djelom zavisi od eksploatacije drugih, posebno nerazvijenog svijeta. Što se tiče uvoza sirovina, poprilična je zavisnost SAD od nerazvijenih zemalja odnosno zemalja u razvoju. Od ukupno 62 strategijske sirovine koje su na listi Pentagona (znači da su neophodne za ratnu proizvodnju), 52 se uvoze u iznosu od barem 40%. Senatorski Odbor za unutrašnje poslove zaključio je da — ako bi Sjedinjenim Američkim Državama bio onemogućen pristup zemljama koje posjeduju te rude i minerale — »sigurnost ove zemlje bila bi u ozbiljnoj opasnosti«.11

Odluka Reaganove administracije da pojača vojne i ekonomske veze s Južnoafričkom Republikom povezana je s interesom Zapada da zadrži kontrolu nad strategijskim izvorima Južne Afrike. Neumitno je da su Sjedinjene Države zaključile kako bi se stalna dominacija Zapada nad tim regionom od »vitalnog značaja« mogla na najbolji način osigurati potpomaganjem južnoafričkog režima. U tom smislu Sjedinjene Države provode politiku »konstruktivnog angažiranja« koja je usmjerena na suprotstavljanje međunarodnoj kampanji za potpunu izolaciju apartheidske Južnoafričke Republike. Javno proglašavanje rasističkog režima u Pretoriji prijateljem i saveznikom ohrabrilo je taj režim da pojača represalije prema južnoafričkim narodima i agresiju prema susjedima (okupacija dijela angolskog teritorija, sabotaže protiv Kraljevine Lesoto, invazija i agresija na Republiku Zimbabve, najamnički napad na Sejšele, okupacija Namibije i dr.), što dovodi do stvaranja klime nesigurnosti, a upravo to odgovara Sjedinjenim Državama.

Afriku kao cjelinu, a posebno njen centralni i južni dio, s pravom neki nazivaju geološkim skandalom, jer 1/4 svjetskih rezervi urana, gotovo sve rezerve zlata, platine, dijamanta, veći dio svjetskih rezervi fosfata, kobalta, vanadija i rijetkih metala nalaze se u tom regionu. To mogu potvrditi podaci o udjelu Južnoafričke Republike u proizvodnji i rudnim rezervama svijeta (v. tabelu 3).

Ali, taj svijet, tako bogat strategijskim sirovinama, postao je nemiran, nesiguran, on u procesima nacionalne, socijalne i ekonomske emancipacije ugrožava interese zemalja s neokolonijalnim pretenzijama. Da bi osigurale eksploataciju navedenih sirovina, velike sile primjenjuju široki dijapazon djelovanja, uključujući i stacioniranje vlastitih vojnih snaga na »vitalnim« točkama. U vezi s tim, ne začuđuje pokušaj nekih latinskoameričkih zemalja, na inicijativu Sjedinjenih Država, da formiraju tzv. SATO (Južnoatlanski pakt) u suradnji s rasističkim režimom u Južnoafričkoj Republici. Takav pakt ugrozio bi sigurnost Afrike, međunarodni mir i sigurnost, i potkopao napore međunarodne zajednice za nezavisnost Namibije i oslobađanje Južnoafričke Republike.

Tabela 3.

UDIO JAR U PROIZVODNJI I RUDNIM REZERVAMA SVIJETA¹²

	Poznate rezerve			Proizvodnja		
	u tonama	svjetske rezerve u %	mjesto u svijetu	u tonama	svjetska proizvod. u %	mjesto u svijetu
zlato	15 000	49%	1	713	59%	1
platina i slični metali	30 000	86%	1	125	55%	1
vanadij	14 000 000	64%	1	8 510	46%	1
antimon	200 000	4%	5	15 713	21%	1
krom	3 000 000 000	83%	1	2 607 000	30%	2
mangan	3 000 000 000	48%	1	5 900 000	24%	2
dijamant	10	7%	2	1,5	17%	3
uranijs	250 000	17%	4	2 900	13%	3
azbest	9 000 000	10%	5	354 500	10%	3
nikal	5 000 000	10%	3	20 750	3%	7
flour	200 000 000	46%	1	202 580	5%	8
cink	12 000 000	9%	4	61 260	1%	18

Kad je riječ o osnivanju Južnoatlanskog pakta, koji je za sada blokiran, nije naodmet napomenuti da bi njegovim formiranjem zemlje Zapada osigurale kontrolu nad Rtom dobre nade i stvorile uvjete za oružane intervencije radi gušenja narodnooslobodilačkih pokreta kako u Južnoj Americi, tako i u Africi.

S obzirom na novootkrivena bogatstva Sahare (fosfati i nafta), vojno prisustvo postalo je neobično važno ne samo s gledišta međublokovskih, nego i unutarblokovskih proturječnosti.

Treći bitan faktor koji snažno utječe na strano vojno prisustvo uvjetovan je prostorom koji zauzimaju neke afričke države u pojedinim svjetskim regionima, te su kao takve uključene u geostrategijske planove velikih sila i blokova kao sastavni dijelovi pojedinih ratišta. Proučavajući teritorij Afrike s tog aspekta, posebni značaj velike sile pridaju:

(a) zemljama sjeverne Afrike (Mediterrana),

(b) zemljama koje se naslanjaju na Indijski ocean (uključujući rog Afrike i jug Afrike).

Afričke države naslonjene na Sredozemno more u koncepcijama NATO pakta i Varšavskog ugovora imaju značajno mjesto. Naime, i zapadni i istočni planovi tretiraju Evropu i sjevernu Afriku kao jedinstvenu strategijsko-operativnu cjelinu sastavljenu od dva dijela između kojih je saobraćajna spona — Sredozemno more. Vojni pisci u Sjedinjenim Državama kao potvrdu svoje tvrdnje o značaju Sredozemlja za sigurnost Evrope i »slobodnog svijeta« u cjelini često navode Lenjinove riječi (koje je on izrekao u sasvim drugom kontekstu) da je zapadnu Evropu najlakše osvojiti zaokruženjem preko Sjeverne

Afrike;¹³ nadalje naglašavaju: »Vrlo lako se može videti da bi pristup Africi bio apsolutno neophodan u razvijanju ofanzivnih snaga SAD u narednom svetskom ratu.«¹⁴ Tako su Sjedinjene Države izgradile u Maroku zračne, pomorske i komunikacijske vojne baze koje, zajedno s onima u Španjolskoj, osiguravaju dubinsku obranu gibraltarskog područja koje je jedan od ključeva stratejski jedinstvenog evroafričkog ratišta. Isto tako, Amerikanci su na drugom kraju Sredozemlja, u Egiptu, uspostavili komunikacijske i zračne baze s osnovnom namjenom da osiguraju šire područje Bliskog Istoka.

S druge strane, Sovjetski Savez pokušava se približiti Libiji i Alžiru kako bi, prije svega, omogućio svoje vojno prisustvo i eventualno formiranje vojnih baza na njihovim teritorijama.

Iz navedenih razloga mediteranske zemlje »crnog kontinenta« imaju posebno mjesto u geostratejskim koncepcijama blokovskih zemalja.

Ne manji značaj za velike sile imaju države naslonjene na Indijski ocean. Velike sirovinke rezerve, ljudski rezervoar radne snage, ali prvenstveno veliki prostor i njegova pogodna geografska svojstva koja omogućuju uspješno kontroliranje naglašeno značajnog prostora Bliskog Istoka, morski put preko Rta dobre nade (preko Mozambičkog kanala) i morski put za Daleki istok to su samo neke od glavnih osobina što taj dio Afrike čine prvorazrednom stratejskom bazom.

Preko Indijskog oceana prolaze veoma značajni putovi nafte: 90% japanskih, 50% evropskih, i 20% naftnih potreba SAD. Zavisnost Sjedinjenih Država od nafte iz Perzijskog zaljeva nikada nije bila tako velika kao zavisnost zapadne Evrope i Japana. Ipak, Amerikanci se u suradnji sa zapadnoevropskim državama — zbog toga što je Sovjetski Savez znatno popravio svoje pozicije oko Zaljeva, posebno nakon vojne intervencije u Afganistanu čime se približio glavnim rezervama nafte u svijetu i time zaprijetio blokiranju njezinog izvoza — pokušavaju iz više razloga (ekonomskih, vojnih i dr.) vojno učvrstiti na širem prostoru Indika. S tim je povezan i očigledni interes i pažnja koju zemlje Zapada posvećuju održavanju pomorskih putova, pogotovu kroz vitalne točke zagušenja, kao što su moreuzi Malaka i Hormuz te Sueski kanal.

U poruci koju je predsjednik Reagan uputio naciji 14. siječnja 1986. godine ističe se da: »Sjedinjene Američke Države i dalje smatraju svaki pokušaj preuzimanja kontrole nad područjem Bliskog Istoka i Perzijskog zaljeva napadom na vitalne američke interese i po potrebi oni će biti odbijeni silom«. Zbog toga su stvorene i snage za brze intervencije koje su u stanju za kratko vrijeme efikasno intervenirati na bilo kojemu ratnom poprištu izvan zone djelovanja snaga Atlanskog pakta. Njihovo brojno stanje je oko 200 tisuća ljudi u operativnim jedinicama i oko 100 tisuća ljudi u rezervi.¹⁵

Za svaku intervenciju, a samim tim i za onu na području Zaljeva, potrebne su točke oslonca. Baza Subik Bej na Filipinima nalazi se na udaljenosti od jednog tjedna pomorske plovidbe. Suviše daleko! Stoga su se Sjedinjene

13 Prema: N. Božić, nav. dj. str. 83.

14 M. Milenković, *Afrika i velike sile*, Kultura, Beograd 1958, str. 24.

15 U njihovu sastavu nalaze se: 4 divizije, nekoliko samostalnih brigada, jedinice specijalne namjene i jedinice za materijalno osiguranje KOV, šest »krila« (eskadrila) taktičke avijacije (oko 350 borbenih aviona), 28 stratejskih bombardera, avioni kao komandna mjesta u zraku, avioni za popunu govira u zraku, izviđački avioni i avioni sistema AVAKS iz sastava RV, dvije-tri udarne avio-grupe, tri ekspedicijske brigade pomorske pješadije i avio »krila« iz sastava RM.

Države pokušale približiti. I naišle su na više partnera među kojima su neki i s afričkog tla. Prvi siguran partner je Kenija. Ona je omogućila pravo pristupa američke armije luci Mombasa i aerodromima u Mombasi, Embekaziju i Nanjukiju, u podnožju brda Kenija.¹⁶ Zauzvrat, Vašington je povećao vojnu i ekonomsku pomoć toj zemlji.

No, Kenija je daleko od Zaljeva. Mamutski transportni brodovi nemaju dovoljno autonomije da stignu do njega bez zaustavljanja. Somalija je u tom pogledu na mnogo povoljnijem dijelu kontinenta. U zamjenu za visoko ekonomsku i vojnu pomoć Somalija je odobrila američkoj mornarici korištenje luke Mogadiš i zračne baze Berbera.¹⁷ Nacionalna baza Berbera na sjeveru Somalije, s obzirom da se nalazi 250 km južno od Džibutija, ima golemi strateški značaj.

Suprotna strana, Sovjetski Savez i njegovi saveznici Kuba i Sjeverni Jemen, imaju pomorske, kopnene i zračne baze u Etiopiji.¹⁸

Izlazak iz Crvenog mora kontroliraju Džibuti i Aden, predstavnici Zapada i Istoka. Stara francuska teritorija Afar i Isse i danas pripada Francuskoj, koja tu ima značajnu vojnu bazu s oko 3 250 ljudi.¹⁹

Preko indijskog oceana prolaze još dvije značajne svjetske arterije koje daju posebno mjesto Africi u globalnoj politici supersila: vodeni put preko Rta dobre nade i vodeni put za Daleki istok.

Poslije britanskog vojnog dezangaziranja (plan H. Willsona o povlačenju 1968), Englezi ustupaju svoje otoke B.I.O.P. (British Indian Ocean Territory) Sjedinjenim Državama. Slabo naseljeni otoci (Morice—Sejšeli, Gan—Maldavi, Diego Garcia) efikasno se uklapaju u sistem američke strategije stvaranja vojnih baza. Preuzimanjem navedenih baza i instaliranjem novih u Marquhari i Aldabri (otoci sjeverno od Mozambičkog kanala), uz činjenicu da se na krajnjem jugu u Simonstownu (JAR) nalazi vojna baza njihovih vojnih saveznika i radarska stanica Silverming koja kontrolira Rt dobre nade, Sjedinjene Države se, s pravom, mogu smatrati glavnim kontrolorom toga regiona.

Nasuprot toj politici, Sovjetski Savez, u okviru globalnog traganja za stratejskom prednošću i svjestan svojih nedostataka, nastoji konstantno održavati relativno visoki stupanj pomorskih rasporeda uz obale Afrike i u širem regionu Indika. U cjelini, model sovjetske aktivnosti u regionu je fragmentaran (izuzimajući Etiopiju), ali to ne znači da je i sovjetska politika fragmentarna, premda je očigledno da je SSSR više pažnje posvetio svom prilazu Perzijskom zaljevu s azijske strane.

O političkoj opredijeljenosti afričkih zemalja, kao četvrtom geostrategijskom faktoru od kojeg zavisi prisustvo vojnih efektivna stranih zemalja, govorili smo u uvodnom dijelu. U svakom slučaju, u Africi jača ideja afričke solidarnosti koja se očituje u postojanju i djelovanju OAJ (Organizacije afri-

16 Izvor: *Africa in Soviet Studies*, Annual 1984, Nauka Publishers Central department of oriental literature, Moscow 1985, str. 35. Prema navedenom izvoru, SAD moderniziraju aerodrome u Mombasi, Embekaziju i Nanjukiju radi njihova osposobljavanja za prihvaćanje teških transportnih aviona Hercules i Galaxy i strateških bombardera B-52. Isto tako se i luka u Mombasi produbljuje da bi bila sposobna prihvatiti nosače aviona u svakom momentu.

17 Michael Kidron i Dan Smith, *The War Atlas Armed conflict — Armed peace*.

18 Isto.

19 *The Military Balance 1984—1985*, str. 40.

čkog jedinstva), ali i u priklonjenosti većine njezinih država pokretu nesvrstavanja, a to znači zajedničkom zastupanju antikolonijalnog i izvanblokovskog stava, zasnovana na načelima Povelje OUN. To ukazuje da Afrika sve više postaje geostrateško područje samo za sebe, tj. za cjelinu afričkih zemalja, za OAJ i za pokret nesvrstanih.

Ali, Afrika se ne može gledati samo kao cjelina. Ne smiju se gubiti iz vida krupne razlike između pojedinih afričkih država, koje mogu objasniti mnoga politička zbivanja pa i samo strano vojno prisustvo.

Sazrijevanje društvenih prilika i danas se odvija različitim tempom i putovima u raznim krajevima Afrike. U nekim njezinim oblastima prilično je izražen ideološki utjecaj jednoga ili drugoga političkog svjetskog sistema koji je često dirigitiran ekonomskom pomoći. Nade Zapada usmjerene su u pravcu antikomunizma, tj. sprečavanja širenja socijalizma na tlu Afrike, a nade suprotnog bloka su obrnute i usmjerene ka širenju socijalističkih ideja. Sve to uvjetovalo je veće povezivanje pojedinih zemalja s članicama jednoga ili drugoga vojnopolitičkog bloka. Jedan od rezultata takvog povezivanja jest i potpisivanje vojnih ugovora, ugovora o prijateljstvu i suradnji, ugovora o pomoći i uzajamnoj obrani između nekih afričkih i neafričkih zemalja, što je također jedan oblik stranog vojnog prisustva (vidi tabelu 4).

Tabela 4.

BILATERALNI I MULTILATERALNI UGOVORI O VOJNOJ SURADNJI²⁰

Država	Potpisivala vojni ugovor s
Belgija	Zairom
Francuska	Beninom, Kamerunom (1974), Centralnoafričkom Republikom, Kongom, Džibutijem (1977), Ivory Coastom, Madagaskarom, Malijem, Mauritanijom, Nigerom, Senegalom (1974), Togom, Gornjom Voltaom (danas Burkina Faso), Zairom i Čadom
Kuba	Angolom i Etiopijom
Kina	Kamerunom, Ekvatorijalnom Gvinejom, Gvinejom, Malijem, Tanzanijom, Sudanom
SAD	Ganom (1972), Kenijom (1980), Liberijom (1972), Malijem (1972), Nigerom (1982), Zairom (1972), Egiptom (1981), Marokom (1982)
SSSR	Angolom (1976), Mozambikom (1977), Etiopijom (1979)
Španjolska	Ekvatorijalnom Gvinejom (1981), Marokom
Velika Britanija	Kenijom, Zimbabveom

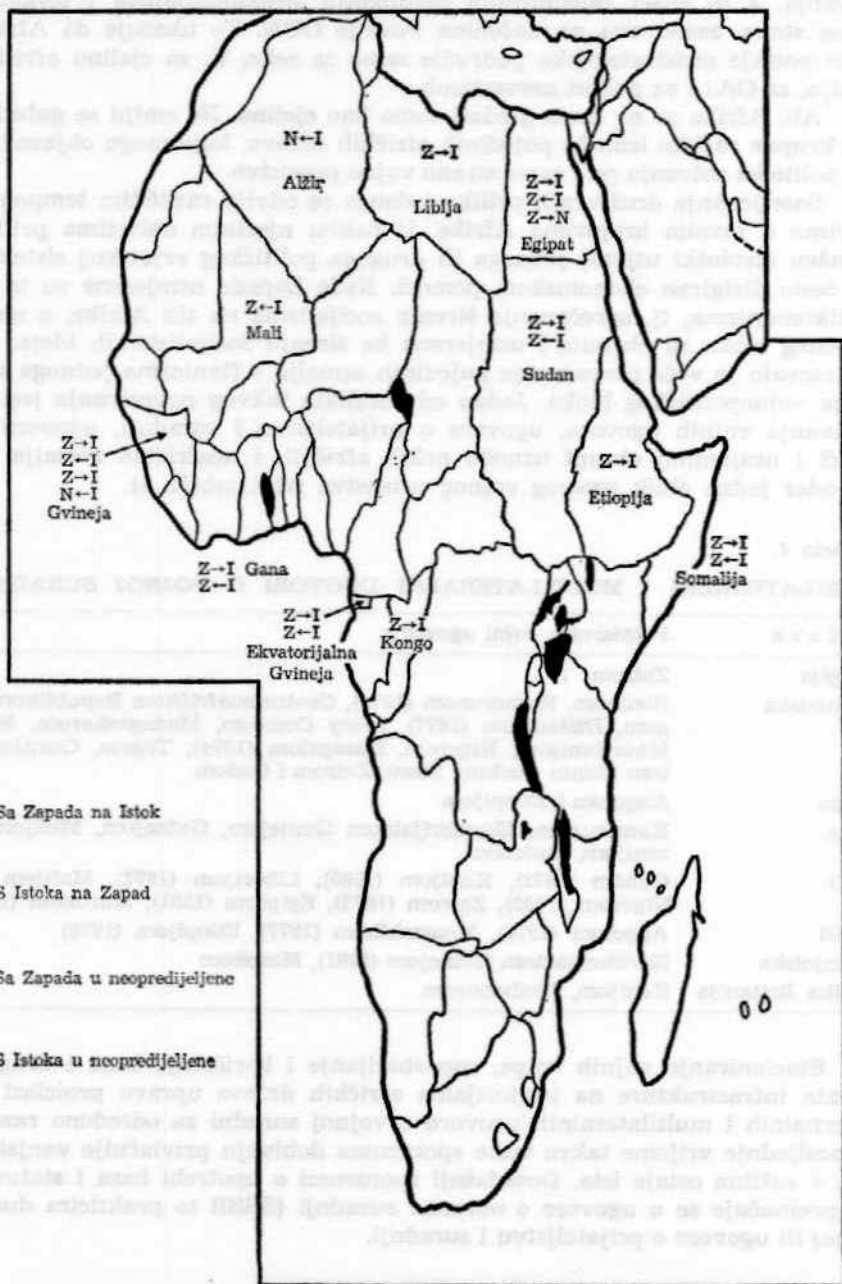
Stacioniranje vojnih trupa, uspostavljanje i korištenje baza i drugih objekata infrastrukture na teritorijama afričkih država upravo proizlazi iz bilateralnih i multilateralnih ugovora o vojnoj suradnji za određeno razdoblje. U posljednje vrijeme takve vrste sporazuma dobivaju privlačnije vanjske forme, a suština ostaje ista. Dosadašnji sporazumi o upotrebi baza i statusa trupa preinačuju se u ugovore o obrani i suradnji (SSSR to prakticira duže vrijeme) ili ugovore o prijateljstvu i suradnji.

20 Izvor: *The Military Balance 1984—1985*, str. 57. i 74.

Napomena: Naznačeni su samo najvažniji ugovori. Postoji još niz ugovora različitih naziva (ugovor o prijateljstvu; ugovor o kooperaciji; ugovor o školovanju i dr.), koji ovdje nisu navedeni.

Karta 2

PROMJENA POLITIČKOG OPREDJELJENJA

Z-I Sa Zapada na Istok

Z-I S Istoka na Zapad

Z-N Sa Zapada u neopredijeljene

I-N S Istoka u neopredijeljene

PETERSOVA PROJEKCIJA

Vojno prisustvo, prije svega, velikih sila na području Afrike pojavljuje se kao preduvjet realizacije njihovih političkih, vojni i ekonomskih interesa. U razdoblju od 1945. do 1985. nije moguće jednoznačno odrediti njihovo prisustvo, budući da se broj punktova stalno mijenjao. Zbog raznih okolnosti velike su sile stjecale ili gubile mogućnost vojnog prisustva (v. kartu 2).

Afrika sa svojim pomorskim i zračnim putovima i prostorom kao i sa stratejskim sirovinama koje posjeduje, te političkom opredijeljenošću svojih država ima naročito mjesto u geostrategijskoj slici svijeta. Blokofske zemlje, ali ne samo one, stalno su nastojale da u skladu sa navedenim odmjere svoje vojno prisustvo u Africi ili, preciznije, da s tim u vezi odrede obujam svojih oružanih snaga u tom dijelu svijeta (na prvom mjestu pomorskih i zračnih, koje bi bile podobne za realizaciju njihove politike). S obzirom na geostrategijski značaj, vojna prisutnost za velike sile postala je neobično važna, što je očigledno ako se ima u vidu broj vojnika i vojnih savjetnika koji su tu stacionirani (v. tabelu 5 i 6).

Tabela 5.

STRANE VOJNE BAZE I LJUDSKI EFEKTIVI NA AFRIČKOM KONTINENTU²¹

ZEMLJA	Vojne baze (1982)	Vrsta i broj	Broj vojnika ²²	Vojnici savjetnici i broj ²³
1	2	3	4	5
Alžir				DDR, Francuska, Kuba i SSSR (1000)
Angola	Kuba i SSSR	zračna (SSSR) kopnena (Kuba)	19 000 (Kuba)	SSSR (500) DDR (500) i Kuba
Benin				Francuska i Kuba
Burundi				Francuska
CAR	Francuska	zračna i kopnena	980 (Fra)	
Cape Verde				SSSR
Čad	Francuska i Libija	zračna (Fra) kopnena (Lib)	3 000 (Fra) 7 000 (Lib) 200 (Zair) ²⁴	Francuska
Džibuti	Francuska i SAD	zračna (Fra i SAD) pomorska (Fra) kopnena (Fra) komunikacije (Fra)	3 250 (Fra)	

21 Ako to nije posebno navedeno, svi podaci o vojnim bazama, njihovoj vrsti i broju prikupljeni su iz: M. Kidron i D. Smith, *nav. dj.*

22 Podaci o broju vojnika preuzeti iz: *The Military Balance 1984-1985*, str. 57-90.

23 Isto.

24 U pokušaju prevladavanja krize u Čadu unutar OAJ formirana je 1981. unutar-afrička sila za Čad od trupa iz Nigerije, Senegala i Zaira. To je i razlog zbog kojeg se na teritoriju Čada nalazi i 200 zairskih padobranaca.

1	2	3	4	5
Egipat	SAD	zračna 2	1 500	Francuska, SAD i Velika Britanija
Ekvatorijalna Gvineja			300 (Maroko)	Maroko
Etiopija	Kuba, SSSR i Sj. Jemen	zračna (SSSR i Sj. Jemen) pomorska (SSSR) kopnena (Kuba)	3 000 (Kuba)	DDR (550), Kuba SSSR (1700)
Gabon	Francuska	zračna i kopnena	350 (Fra)	Francuska
Gambija				Velika Britanija
Burkina Faso				Francuska
Gvineja				DDR (125), Kuba i SSSR
Gvineja Bisau				Kuba
Ivory Coast	Francuska	zračna i kopnena	480	Francuska
Kenija	SAD ²⁵	zračna 3 pomorska		
Kamerun				Francuska
Komori	Francuska	zračna, pomorska i kopnena		
Kongo				DDR, Kuba (750) i SSSR (100)
Liberija	SAD	zračna i komunikacije		SAD
Libija				DDR (400), Kuba, Francuska i SSSR (1800)
Madagaskar	Francuska	zračna i kopnena		Kuba i SSSR
Mali				DDR i SSSR (200)
Mauritanija				Francuska i SSSR
Mozambik			600 (Zimbabve) 750 (Kuba)	DDR (100), Kuba i SSSR (300)
Niger				Francuska
Nigerija				Indija
Ruanda				Belgija

25 Podaci o vojnim bazama u Keniji preuzeti iz: *Africa in Soviet Studies, Annual 1984*, str. 35.

1	2	3	4	5
Sejšeli				Tanzanija (120) i SSSR
Sao Tome				SSSR
Senegal	Francuska	zračna i pomorska	1 700	Francuska
Somalija	SAD	zračna i pomorska		Egipat
Sudan				Egipat i Velika Britanija
Tanzanija				DDR, Kina, Kuba i SSSR
Zair				Belgija, Egipat, Maroko i SAD
Zambija				Indija i Tanzanija
Zimbabve				Velika Britanija
Otoci: Mayotte i La Reunion	Francuska	pomorska	3 350 (Fra)	
Ukupno			44 930	8 145

Tabela 6.

BROJ VOJNIKA STRANIH ZEMALJA NA AFRIČKOM TLU²⁰

Zemlja	Broj vojnika
Francuska	12 580 (bez Kameruna)
Sjedinjene Države	1 500 (bez podataka o Somaliji, Keniji i Liberiji)
Kuba	22 750
Libija	7 000
Maroko	300
Zair	200
Zimbabve	600
Ukupno	44 930

Slavko Prijić

THE GEOSTRATEGIC IMPORTANCE OF AFRICA AND THE PRESENCE OF FOREIGN MILITARY FORCES

Summary

The geostrategic aspect of Africa's position is examined with reference to the foreign military presence.

Following on a brief survey of Africa's place in world politics and of the reasons for the foreign military presence, the paper considers the various geostrategic factors: international sea and air communications; energy and mineral resources; the territories of some countries which allow control over a wider region and the political positions of independent modern states. The author concludes that it is only the interaction of these factors which motivates the presence of military forces from non-African countries (illustrated by data), thus ensuring the political presence and enhancing the influence of great powers in international relations.